

ИСТОРИЈА РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА, Зборник радова бр. 1, Институт за изучавање радничког покрета, Београд 1965.

Институт за изучавање радничког покрета у Београду представља се нашој научној јавности, за релативно кратко вријеме, још једном периодичном публикацијом. И док су *Прилози за историју социјализма*, покренути прошле године, намијењени у првом реду историји међународног радничког покрета и развоју социјалистичке мисли уопште, *Историја радничког покрета* окренута је историји нашег радничког покрета, народно-ослободилачке борбе и социјалистичке револуције и послеријатног развитка социјалистичке Југославије. *Прилози за историју социјализма* имају одлике часописа, а *Историја радничког покрета* представља зборник радова.

Покрећући ову публикацију Институт већ даје свој допринос остваривању такозване прве етапе на изради вишетомне историје југословенског радничког покрета, која је предвиђена посебним Студијским пројектом, прихваћеним од Савезног и републичких института за изучавање историје радничког покрета у нас. Ова публикација појављује се као једна од више едиција које Институт намјерава да покрене у циљу саопштавања јавности научних остварења, предвиђених првом етапом Студијског пројекта, која обухвата монографску обраду појединих кључних проблема, догађаја и појава. У овој публикацији објављиваће се, према замисли Редакције, прије свега „монографски радови мањег обима, који имају за предмет ужу проблематику, чија је обрда од значаја за рад на монографијама и студијама комплекснијег садржаја“. У њој ће такође наћи мјеста и радови „с методолошким проблематиком, као и

они који ће се бавити и другим питањима историографије радничког покрета“.

Зборник радова *Историја радничког покрета* у свом првом броју доноси пет прилога: Драгоје Живковић, *Борба против реформиста у радничком покрету Хрватске и Словеније* (априла 1919 -- август 1920); Бранко Ковачевић и Саво Скоко, *Јунски устанак у Херцеговина 1941*; Никола Живановић *Основне активности народноослободилачког покрета на ослобођеним територијама у 1941 години*; Петар Качавенда, *Криза четничког покрета Драже Михаиловића у другој половини 1942. године*, и др Бранко Петрановић, *Методологија и организација рада на историји СФРЈ* (прилог питању).

Прва четири прилога представљају прве резултате истраживачког рада групе млађих научних радника, односно систематских научних истраживања Института за изучавање радничког покрета.

Прилог Д. Живковића је временски ограниччен на период од априла 1919. до августа 1920. године, али једним својим дијелом излази из тих оквира и обрађује најважније моменте из историје радничког покрета у Хрватској и Словенији и прије тога периода, тј. од јула 1917. године, управо од обнављања струковних савеза у овим покрајинама. У њему се исцрпно обрађују два питања и то: став покрајинског партијског и синдикалног руководства у Хрватској и Словенији према уједињењу и борба партијских и синдикалних организација против реформистичког односно центрумашког синдикалног руководства, од њених почетака, послје уједиње-

ња, до ликвидације, на конференцији управа синдикалних савеза овијех покрајина у Загребу (18—19. августа 1920).

Иако писан претежно на основу радничке штампе (*Радничке новине, Истина, Нова истина, На родна воља, Нови свијет, Радничка страна, Радничка ријеч* и други листови који су у то вријеме излазили), а мање на основу архивске грађе, рад представља значајан прилог свестранијем упознавању историје радничког покрета и Комунистичке партије Југославије у легалном периоду.

О јунском устанку у Херцеговини 1941. године писано је и раније. Међутим, сви досадашњи написани о овом питању махом су фрагментарни и углавном имају мемоарски карактер. Б. Ковачевић и С. Скоко ово питање први пут обрађују у цјелини. Писци обрађују једно подручје интересантно и у неку руку специфично не само по својој економској неразвијености и заосталости уопште већ и по хетерогености становништва, што је само по себи садржавало многе противурјечности, како у националном тако и у друштвено-економском погледу. Након уводног дијела, у којем се обрађује Херцеговина уочи II свјетског рата, писци обрађују априлски рат и стање у Херцеговини под окупацијом, затим прве оружане борбе почетком јуна и, најзад, општи устанак у Херцеговини од 24. јуна до 7. јула 1941. године. Основна збивања у назначеном периоду, као што су: дјелатност буржоаских политичких партија и разних профашистичких организација уочи рата, дефетистичка дјелатност усташке организације у току априлског рата, окупаторска и усташка власт после априлског слома, погроми над Србима и разна противурјечна струјања у току устанка — све је то на одређен начин добило обраду у овом раду.

Иако би им се можда могло примијетити да су окупациони систем и политику окупатора могли потпуније обрадити, Б. Ковачевић и С. Скоко, користећи доступну архивску грађу и постојеће мање ра-

дове у овом питању, учинили су значајан корак даље и успјешно дали прву комплексну обраду устанка 1941. године у Херцеговини.

Рад Н. Живковића о активности на народнослободилачког покрета на ослобојеној територији у 1941. години представља прилог проучавању овог подручја, којим се наша историографија о ослободилачком рату и револуцији сасвим незнатно бавила. Рад садржи пет основних поглавља, и то: организација привредног живота (рад на исхрани војске, избјеглица и сиромашног становништва, снабдијевање партизанских јединица, трговина, саобраћај, пољопривреда и комунална дјелатност), рад на војној организацији ослобођене територије, организација здравствене службе, културно-просвјетна и забавна дјелатност и, најзад, одржавање реда и безбједности на ослобојеној територији. Проблеми које писац у овом прилогу обрађује представљају основу развитка друштвених и политичких односа насталих у процесу устанка. Писац је овај рад назвао само покушајем да се пружи исцрпнији подаци о облицима основних активности на ослобојеној територији у 1941. години, што, међутим, не умањује његову вриједност.

П. Качавенда се представља прилогом о четничком покрету. Питање четничког покрета у II свјетском рату представља врло сложен проблем и писане о њему претпоставља темељно познавање свих фаза развитка нашег народнослободилачког покрета, а посебно његових међународних односа. Због тога је разумљиво што је писац, којему је ово први озбиљнији научни рад, наишао на озбиљне тешкоће, које је само дјелимично успио да савлада.

Консултујући, осим већ објављене грађе и докумената која се налазе у Архиву Института за изучавање радничког покрета у Београду и Војно историјском институту, и постојећу литературу о том питању, Качавенда је саопштио обиље важних, мање познатих и непознатих података. Писац, међутим, обрађује развитак чет-

ничког покрета само у Хрватској, Босни, Херцеговини и Црној Гори, док у другим југословенским покрајинама то питање готово и не дотиче, иако га је наслов на то обавезивао. Осим тога, многе пишчеве оцјене и закључци неће моћи да се одрже, неки закључци су му недовољно изнијансирани, а понекад конфузни, па, може се рећи, и контрадикторни. Писац обрађује другу половину 1942. године. За то кратко вријеме четнички покрет је, према писцу, успио да се консолидује, да регулише своје односе са окупатором, западне у тешку кризу на унутрашњем и почиње да запада у кризу на међународном плану! И — да ли баш овај временски период чини преломну етапу у развојку сукоба између народноослободилачког покрета и четничког покрета Драже Михаиловића (стр. 257)?! На једном мјесту писац каже да је четнички покрет (у другој половини 1942) у Босни и Хрватској доживио потпуно распадање, а у Црној Гори и Херцеговини преживљавао је политичку кризу, која је крајем 1942 (!) и почетком 1943. године добила шире размјере (стр. 300). На другом мјесту каже да је четнички покрет, у истом периоду, у Босни и Хрватској преживљавао тешку војну и политичку кризу, а у Црној Гори и Херцеговини политичко распадање (стр. 316)! Нешто касније аутор уопштава и изводи закључак да је у то вријеме четнички покрет захватила дубока криза (стр. 328)! Међутим, опште је познато да се у времену о коме писац говори четнички покрет Драже Михаиловића, изузимајући донекле Хрватску и западну Босну, налазио на врхунцу своје моћи, а криза, и то само у политичком погледу, једва да се назирала, и то тек крајем 1942. године. Самим тим неодржива је констатација да је у јесен 1942. дошло до пораста борбеног расположења народа у Црној Гори и Херцеговини (стр. 316). То, уосталом, негира и сам писац на другом мјесту, гдје каже: „Период друге половине 1942. године био је и за народ Хер-

цеговине период највећих искушења и патњи. Губитком ослобођене територије и повлачењем партизанских снага почетком јуна 1942. и у Херцеговини, је наступио период страховитог четничког терора, услед којег су малобројне партизанске снаге и активисти КПЈ, који су остали на терену Херцеговине после повлачења, морали прећи у дубоку илегалност“ (стр. 310). Ова констатација може да се прихвати, с тим што је ситуација и у Црној Гори била готово истовјетна као у Херцеговини. У раду је предимензиониран и значај доласка на слободну територију авијатичара Франа Клуза и Рудија Чајевца (стр. 284).

Говорећи о четничким плановима у случају капитулације Италије и евентуалног искрцавања савезника, писац истиче да је Херцеговина у тим плановима имала посебно мјесто и да је требало да послужи као база за прихват савезничких десантних снага (стр. 311). Овдје је у ствари ријеч о Меморандуму Захарија Остојића Дражи Михаиловићу од 6. децембра 1942. године, али он није давао Херцеговини посебно мјесто у случају да Италија изиђе из рата, већ је та територија била шира и обухватала је, поред Херцеговине, још и дио источне Босне, дио Санџака, Црну Гору и морску обалу од ушћа Неретве до ушћа Бојане.

Писац не прави разлику између четника и сепаратистичких оружанских снага, тзв. „зеленаша“, Крста Поповића (стр. 259, 269, 304). У раду има и нејасних формулација. Тако, на примјер, формулација „Три корпуса летећих одреда“ (стр. 269) значи исто као кад би казао три дивизије бригада, три бригаде батаљона и сл. Ради се, у ствари, о три летећа одреда које су Италијани формирали крајем јула 1942. године од „црногорских националиста“, од којих су свега два била четничка а један је био састављен од сепаратиста и налазио се под командом Крста Поповића. Или, говорећи о „расподјели“ (!) руководећих мјеста међу четничким командантима писац

истиче да је Павле Буришић постављен „за команданта Црне Горе до Никшића“ (стр. 281 (!)? То све говори да писац није био довољно критичан према изворима. То се на другим примјерима још боље уочава. Један летак који су сепаратисти објавили под насловом „Црногорски патриотски фронт“ писац приписује припадницима народноослободилачког покрета и посвећује му пола странице.

У раду се уочавају и други ситуацији пропусти у формулацијама, грешке у личним географским именима и сл.

Први број *Историје радничког покрета* доноси и прилог питања методологије и организације рада на историји СФРЈ од В. Петрановића. Писац разматра могућности и тешкоће, као и смисао рада на историји СФРЈ, затим расправља методолошке проблеме, проблеме периодизације и покреће низ интересантних питања. Овај прилог је плод ауторовог вишегодишњег изучавања ове материје и због значаја проблема који расправља, по занимљивости излагања и богатству израза — заслужује пуну пажњу.

Р. Пајовић

Фердо Чулиновић, ДВАДЕСЕТ СЕДМИ МАРТ. Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб, 1965.

Догађаји о двадесет седмом марту 1941. у Југославији предмет су живог интересовања како југословенских тако и иностраних историчара. У нашој историографији се до сада није појавила књига о томе догађају, која би га, ако не оценила, а оно бар осветлила са свих аспеката. Управо о томе аутор пише следеће: „О двадесет седмом марту нема још до сада јединственога суда. Око тога догађаја испрепелела су се различита, међусобно супротна мишљења. А те су противурјечности углавном проишле из сплета оних фактора који су и сами увјетовали даљи развитак прилика у Југославији. То су протусловности утолико оштрије уколико су дубљи интереси средина у којима су се таква мишљења формирала, а првенствено с обзиром на став према револуционарној промјени система у Југославији за вријеме прошлога рата“ (стр. 6).

Књига се састоји из тридесет мањих поглавља, у којима се хронолошким редом излажу догађаји. Почиње се положајем Југославије у Европи од времена избијања другог свјетског рата. Анализом спољно и унутрашњеполитичких догађаја, друштвених и економских фактора добија се доста јасна слика стања европских држава пред избијање рата. Од посеб-

ног су значаја друштвено-политичка кретања у Југославији, положај радничке класе, њена борба како на политичком тако и економском плану, а затим и политичке мере режима у тежњи да сузбије велико незадовољство народа.

У спољној политици влада Цветковић—Мачек води просовински курс. Она запоставља добре односе како са балканским државама тако и са Француском и Енглеском. Аутор наводи поучан примјер Минхена 1938, када су Енглеоска и Француска тактизирале према Берлину, и у томе види разлог што се влада Цветковић—Мачек више оријентисала према Берлину. У таквим политичким кретањима учестале су посете кнеза Павла Риму и Берлину. А то што је посетио прво Рим — није било случајно, већ због тога што је отуда постојао већи притисак на Југославију. После тога уследио је пут кнеза Павла у Берлин. Очигледно, преиспитиван је став, како Рима тако и Берлина, према Југославији. О свему томе аутор је користио као изворну трагу претежно писма и мемораре политичких емиграната. О томе свакако постоје и званична документа, која су овом приликом доста занемарена. Уколико је тешко до њих доћи, потребно је на-